

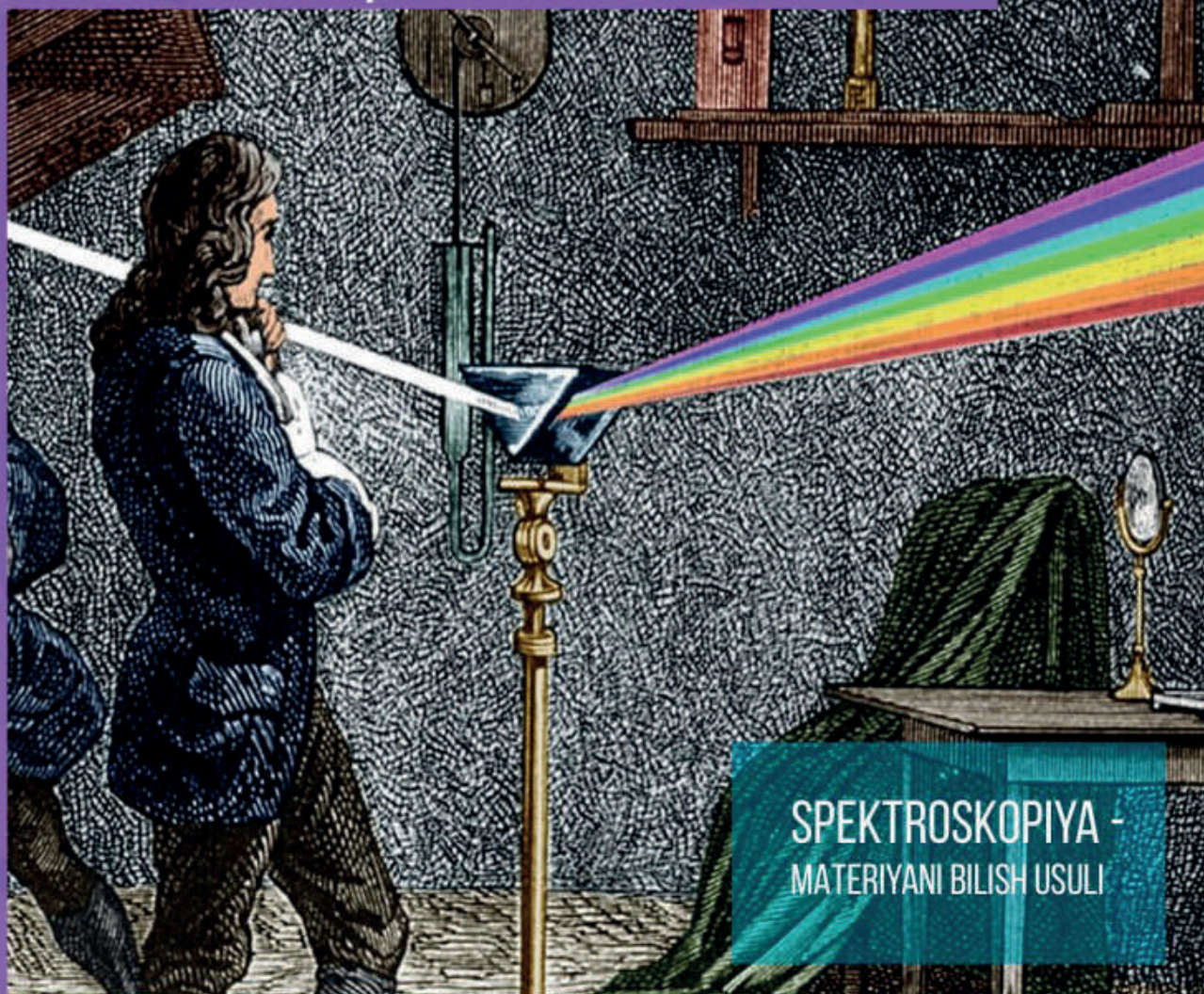
ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES | RESPUBLIKA KO'P TARMOQLI ILMIIY KONFERENSIYA

YANGI O'ZBEKISTON: INNOVATSIYA, FAN VA TA'LIM

CONFERENCES.UZ

2023

DAVRIYLIGI:
2018-2023

SPEKTROSKOPIYA -
MATERIYANI BILISH USULI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORUJY OLIY TA'LIM MUASSASALARI PROFESSOR-O'QITUVCHILARI, YOSH OLIMLAR, DOKTORANTLAR VA IQTIDORLI TALABALAR

TOSHKENT SHAHAR, AMIR
TEMUR KO'CHASI, PR.1, 2-UY.

+998 97 420 88 81
+998 94 404 00 00

WWW.TAQIQOT.UZ
WWW.CONFERENCES.UZ

YANVAR
№48

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН:
ИННОВАЦИЯ, ФАН
ВА ТАЪЛИМ
7-ҚИСМ**

**НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН:
ИННОВАЦИИ, НАУКА
И ОБРАЗОВАНИЕ
ЧАСТЬ-7**

**NEW UZBEKISTAN:
INNOVATION, SCIENCE
AND EDUCATION
PART-7**

ТОШКЕНТ-2023

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Янги Ўзбекистон: Инновация, фан ва таълим” [Тошкент; 2023]

“Янги Ўзбекистон: Инновация, фан ва таълим” мавзусидаги республика 48-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 январь 2023 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2023. - 33 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар «Харакатлар стратегияси-дан – Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган етти устувор йўналишдан иборат 2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси мувофиқ:– илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари тахтил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна «Тараққиёт стратегияси» маркази муҳаррири

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Ҳамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Хорижий тиллар факультети ўқув ишлари бўйича декан ўринбосари

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Проф. Хамидов Мухаммадхон Ҳамидович «ТИИМСХ»

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шаҳрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

1. Abdiyeva Madina Bozorovna, M.K.Usmonova MUROJAAT SO'ZLARNING IFODALANISHI.....	7
2. Abdiyeva Mohinur, I.I.Xudoynazarov AKADEMIK YOZUV VA UNING KOGNITIV KOMPETENLIKNI O'STIRISHDAGI ROLI.....	9
3. Elmira Jumamuratova I.YUSUPOVNING «ESKI FONTAN ERTEGI» POEMASINDA TENEWLERDIN QOL- LANILIV OZGESHELIKLERI	11
4. Sharipova F. M., Mirkhamidova Aziza Alisherovna THEME: USING COMMUNICATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH.....	13
5. Хамидов Бехзод Ахадович ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДАГИ ШАХС ИЖТИМОЙ-ҚАСБИЙ НОМИНАЦИЯ- СИ КОМПОНЕНТЛИ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРНИНГ ЛОКАЛ БЎЎҚДОРЛИГИ	17
6. Do'squlova Qizlarxon Xolmat qizi O'ZBEK TILIGA MAMLAKATIMIZ SIYOSATINING E'TIBORI.....	19
7. Rahmonova Nodira Abduvoyid qizi, Mo'minova Matluba Muhammadjon qizi WAYS TO LEARN ENGLISH FAST	21
8. Rizaeva Mahina Dilshod qizi FUNCTIONAL STYLES OF MODERN ENGLISH.....	23
9. Наширова Шахноза Буриевна ИККИ ТИЛЛИ ИЛК ЎҚУВ ЛУҒАТЛАРНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ	25
10. Тўраева Дилбар Мейлиевна ПУНКТУАЦИЯДА УМУМИЙ ВА ХУСУСИЙ МЕЎЁРЛАР	27

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

MUROJAAT SO'ZLARING IFODALANISHI

Abdiyeva Madina Bozorovna

QarDU magistranti

Imniy rahbar: f.f.f M.K.Usmonova

abdiyevamadina3@gmail.com

Annotatsiya. O'zbek tilida murojaat so'zlarning ifodalanishi o'ziga xos xususiyatlari, murojaat so'zlarning, ma'noviy turlari, emotsional ekspressivlik xususiyatining murojaat birliklari orqali yuzaga kelishi

Kalit so'zlar: murojaat so'zlar, murojaat birliklar, undalma, olmosh, ot, laqab,

Tilning asosiy vazifasi muloqotdir. So'zlashuv jarayoni murojaatsiz kechmasligi tabiiy. Shuning uchun tilshunoslikda muloqot jarayonida murojaatning psixologik jihatlari, murojaat ifodalash vositalari doimo tadqiq etib kelingan. Keyingi yillarda murojaat shakllarining umumiy vazifasi, muloqot jarayonidagi o'rnini o'rganishga e'tibor kuchaydi, bu esa ayrim tadqiqotlar yo'nalishlarini belgilab berdi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, murojaat shakllarining umumiy vazifani bajarishdagi o'zaro munosabatlari, umumiy hamda o'ziga xos jihatlari, murojaat ifodalash uchun maxsus xoslangan va maxsus xoslanmagan shakllarning mavqeyi, uni belgilovchi omillar hozirga qadar rejali, keng monografik planda tadqiq etilmagan. “Murojaat inson nutqining ajralmas qismidir. Biroq, nutq, jarayonining ikkinchi jixati -konsituativ, ekstralingvistik omillarning namoyon bo'lish xususiyatlari murojaat bilan bog'liq aspektida maxsus o'rganilmagan, shuningdek, murojaat ifodalashning g'oyat xilma-xil tabiatli imkoniyatlari qanday butunlik kasb etishi va qay tartibda joylashishi masalasi tadqiq etilmagan.”[2] Tilning vujudga kelishi katta ijtimoiy ehtiyoj bilan bog'liq. Jamiyatni tashkil etgan insonlar bir-birlariga nimanidir aytish, fikr bildirish, axborot olish orqaligina yashashlari mumkin bo'lgan. Bu jarayonda ular, albatta, bir-birlariga murojaat qilganlar.

“Tilshunoslikda ijtimoiy- siyosiy, milliy-madaniy, etnografik, badiiy-estetik mohiyatga ega onomastic birkiklarning eng qadimiy va asosiy turi antroponomik birliklar: ism, familiya, otaism, laqab taxalluslarni iliy-nazari va amaliy jihatdan o'rganish doimo e'tiborda bo'lib kelgan.”[3] Zamonaviy o'zbek onomastikasining eng muhim bo'limlaridan biri antroponomikadir. Bundan shunisi aniqki shaxslar o'rtasida muloqaat jarayoni bor ekan ular albatta, bir-birlariga murojaat qiladi. Bu jarayonda so'zlaovchi tinglovchiga ismi, rasmiy joylarda familiyasi yoki otaismi bilan murojaat qiladi. Shunga asoslanib murojaat so'zlarni quydagi guruhlariga ajaratamiz

Atoqli otlar: ismlar, familiyalar, laqablar, taxalluslar va joy nomlari. Yoqutxonim, jannatmakonim, qanday kunlarga qoldik-a. Zafarjon, shu yerdamisan? Tanishing, Berkinboy aka familiya: Sharipov,- dedi telefon go'shagini qulog'iga tutib. Nomozov! Dilgir o'tirgan Sharif soqchining amrli ovozi eshitib o'rnidan qo'zg'aldi. Odilov aka! Odilov aka!... otasining ismi: Kechirasiz, Niyoz Nomozovich...Nafisa Diyorovna eri Karim Karimovich bilan arazlashib, uyidan ketib qolgan.Mumkinmi, o'rtoq Nomozov? Bormi yordam beradiganlaridan?- Sulton Muxammedov . Bo'stonbuErmatova! Ermatova laqablar:-Ha, Cho'tir mirob omonmisan? Qalay ahvoling durustmi, Qoravoy? Assalom alaykum, Tohir-Zuhrolar, bormisiz?

Turdosh otlar: shaxs otlari, narsa-buyum otlari va joy otlari. Dugonajon, siz ketmang yonimda turing. Bo'ldi, xotin. O'shanqa ishlarni bizga buyurasizda, otaxon. Endi, dadasi, falokatda! Buvijon, tashvishlanmang tog'amning ishlari” besh. Mavhum ot bilan: Ozodlik, seni men ko'zimning. Hayvon nomlari: Sayra, bulbulim, sayra. Narsa-buyum otlari: Shamchirog'im, o'chib qolma shamolda.

Joy otlari: Qishlog'im, nechog'lik suluvsan bugun,
Yashilga burkanib, yashnabsan shunch
Nechog'lik to'kissan, nechog'likto'kin,
Meni o'rab oldi xayol, tushuncha.
Shamchirog'im, o'chib qolma, shamol-ey...:

Murojaat so'zlarning emotsional eksprissivligini ifodalashda sifat so'z turkumidan foydalanadi. Dumaloq, erkatoq, katta va.h .k Sifat otlashgan holda ham murojaat ifodalovchi birlik o'rnida keladi: asolim, shirinim, mittivoyim, go'zalim. Sifat bilan ifodalangan murojaat so'zlar asosan insonlarning biror bbelgisi orqali yuzga keladigan laqablar hisoblanadi. Cho'loq, bu gapni bir gapirding ikkinchi eshitmay. Jingalak, mahallani nega boshingga ko'tarib baqiryapsan.

Son so'z turkumiga oid murojaat birlik ma'lum kasb egalariga nisbatan ishlatiladi: birinchi, beshinchi. Beshinchi, beshinchi, meni eshityapsizmi?

Murojaat sozlar haqida gapirganda eng avvalo tinglovchi nazarda tutiladi. O'zbek tilida tinglovchini ifodalovchi olmoshlar II shaxs birlikda –sen, II shaxs ko'plikda siz ishlatiladi. Hoy sen, menga qara-chi. Siz, buyerga kimning ruxsati bilan kirdingiz?

Murojaat ifodalovchi yana biri undalma hisoblanadi. Undalma so'zlovchining nutqi qaratilgan obyektini bildiradi. Bu o'rinda obyekt so'zining ma'nosi keng bo'lib jonli-jonsiz predmetlar, tabiat hodisalari kabi tushunchani bildiradi. Bunga hey , hoy , ey va shu kabi undalmalarni misol keltirish mumkin.[9] Hoy, beri keeling, -Hoy, insofing bormi, Akbar, shuncha urding, endi bas!

Murojaat shakllari obyektning aniq yoki noaniqligiga ko'ra ikki turga ajratiladi:

a) mavhum murojaat shakllari (ey,hoy,sen,siz)

b) konkret murojaat shakllari (ismlar, familyalar, laqablar, taxalluslar).

Foydalanish uchun tavsiya etiladigan manbalar ro'yxati

1. Ahmedova N. O'zbek tilida murojaat birliklarining semantik-konnotativ tadqiqi: Filol.fan.nomzodi...dis.avtoreferati. – Toshkent, 2008. – 25 b.
2. Akbarova Z. O'zbek tilida murojaat shakllari va uning lisoniy tadqiqi: Filol.fan.nomzodi....dis.avtoreferati. – Toshkent, 2007. – 23 b.
3. Internet tarmoqlari
4. Akbarova Z. O'zbek tilida murojaat shakllari va uning lisoniy tadqiqi: Filol.fan.nomzodi....dis.avtoreferati. – Toshkent, 2007. – 23 b.
5. Sayfullayev A.R. Undalmaning grammatik leksik ifodalanishi. “O'zbek tili va adabiyoti masalalari”, 1960, 3-son

AKADEMIK YOZUV VA UNING KOGNITIV KOMPETENLIKNI O‘STIRISHDAGI ROLI

Abdiyeva Mohinur

QarDU magistranti

Ilmiy rahbar: f.f.n.dots. I.I.Xudoynazarov

abdiyevamohinur@gmail.com

Annotatsiya. Akademik yozuv – bu o‘z fikrlarini qisqa, ammo ishonchli ilmiy matn orqali ifoda etish va oqlash qobiliyatidir. Ushbu maqolada akademik yozuvning kognitiv kompetenlikni o‘stirishdagi roli haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: akademik yozuv, kognitivlik, kompetensiya, bilim, ko‘nikma,, malaka, tadqiqot, dissretasiya.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishib, demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo‘lidan borayotgan bugungi kunda dunyo andozalari darajasidagi bilimdon, zukko, har tomonlama yetuk mutaxassis kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ma’lumki, bugungi kunda olim, tadqiqotchi, mustaqil izlanuvchi va talabalarning ilmiy faoliyat olib borishiga davlatimiz rahbari tomonidan alohida e’tibor berilmoqda ularning ilmiy salohiyatini oshirish va faoliyat olib borishlari uchun barcha imkoniyatlar yaratilmoqda. Talabalar o‘z ilmiy faoliyatlarini boshlashlari uchun, avvalo, ilmiy matn yaratish ko‘nikmasiga ega bo‘lishlari kerak. Shu sababli ish yuritish, hujjatchilik, ilmiy matn yaratish, dissretatsiya va avtoreferat yozishda zaruriy bilimlarni o‘rganishga har qachongidan talab va ehtiyoj oshgan.

Akademik yozuv – ilmiy matn yaratish, mantiqiy dalillikni obyektiv nuqtayi nazardan yetkazish. Akademik yozuv talabalarga matnlar, ularning turlari, har bir matnda aks etishi lozim bo‘lgan ma’lumotlar, axborotlar, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-ma’naviy hayotimizga oid hamda o‘rganayotgan mutaxassisliklariga doir terminlar, ularni tanlashdagi o‘ziga xos xususiyatlarni o‘rgatish, ilmiy matn yaratish, o‘z fikrlarini izcgil bayon etish, maqola hamda dissertatsiya yozish yuzasidan ko‘nikma hosil qilishga yordam beradi. . *O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi 1996- yil 14-noyabrda O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida” (yangi tahrirda)gi Qonunni bajarish tadbirlari to‘g‘risida 267-sonli buyruq chiqardi. Unda oliy o‘quv yurtlarida xodimlar va talabalar uchun “Davlat tilida ish yuritish, hujjatchilik va atamashunoslik” kurslarini 1997-yildan e’tiboran doimiy ravishda tashkil etish qat’iy qilib qo‘yilgan.*

Bugungi kunda har bir fan bo'yicha talabalar, professorlar va tadqiqotchilar fikrlarni yetkazish, bahs-munozara qilish va ilmiy muloqot qilish uchun akademik yozuvlardan foydalanadilar. Akademik yozuvlar dalillarga asoslanadigan, dalillarni, aniq so'z tanlashni, mantiqiy tartibni va shaxssiz tusga ega. Ba'zida uzoq muddatli yoki etilmaydigan, kuchli ilmiy maqola deb qarashiga qaramay, u qarama-qarshidir: u ma'lumot beradi, tahlil qiladi va soddadillik bilan ishontiradi va o'quvchini ilmiy muloqotda tanqidiy ravishda shug'ullanishga imkon beradi.

Akademik yozuvni o‘rganishda quyidagi vazifalar usuvor hisoblanadi:

a) akademik (ilmiy, professional) matnni yaratish qonunlari va yozuvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar tizimi to‘g‘risida g‘oyalarni yaratish ;

b) matnli ma’lumotlar (maqola, hujjat, kitob va boshqalar) va ularning tarkibiy qismlari (kirish, xulosa, tarkib, indeks, izoh) bilan ishlashning turli usullarini namoyish etish;

c) matnni tuzish, matn va jumlar orasidagi mantiqiy munosabatlarni o‘rnatish bo‘yicha ko‘nikmalarni rivojlantirish;

d) gipoteza qilish va dalilni shakllantirishning turli usullari bilan tanishish;

e) akademik matnni baholash mezonlari tizimidan qanday foydalanishni o‘rganish.

Kognitivlik – egallagan bilim, ko‘nikma va malakalardan foydalanib, yangi matn yaratish madaniyatiga oid bilimlar hosil qilish. Akademik yozuvning kognitiv kompetenlikni o‘stirishdagi roli shundan iboratki, izlanuvchi tezis, ilmiy maqola, dissertatsiya yozish ko‘nikmasini hosil qiladi [1]. Har xil turdagi axborot resurslarini tanqidiy baholash, saralash, tanlash, o‘zlashtirish malakasiga ega bo‘ladi. Ilmiy matn yaratish , o‘z fikrlarini asosli dalillash, mavzuni to‘g‘ri tanlash va tanlangan mavzuni mustaqi o‘rganish uchun qobiliyat va tayyorgarlikni rivojlantiradi. Dissertatsiyaning har bir tarkibiy qismlari(kirish, asosiy qism, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati) ni yozishni o‘rgatadi. Rejani mavzuga mos tuzish, tadqiqot ishiga mos adabiyotlar yig‘ish

hamda uni saralash, jamlangan ma'lumotlarni boblarga to'g'ri taqsimlash kabilarni ham o'rganadi. Tadqiqotchi o'z fikrini asosli ilmiy bayon etish ko'nikmasiga ega bo'ladi. Shu bilan birga tadqiqot ishini rasmiylashtirish, uni e'lon qilish jarayonlari bilan ham tanishadi.

Akademik yozuvni o'rganish orqali mustaqil tadqiqotchi, talalabalar ilmiy matn yozish ko'nikmasiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning ilmiy ish qilish, dissertatsiya yozish jarayonining oson bo'lishiga asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. В.То'хлиев, М.Шамсиева, Т.Зиёдова. о'zbek tili o'qitish metodikasi. O'quv qo'llama. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, T.:2006. 192 b.
2. В.Н. Академическое «письмо» (методический аспект). М.: Изд-во СГУ, 2015. 276 с.
3. Боголепова С.В. Обучение академическому письму на английском языке: подходы и продукты // Высшее образование в России. 2016. № 1. С. 87–94.
4. Колябина Н.С. Роль академического письма в формировании общепрофессиональных компетенций магистра // Научные ведомости. Серия Гуманитарные науки. 2016. № 21 (242). С.180-187.
5. Короткина И.Б. Академическое письмо: процесс, продукт и практика. Учебное пособие для вузов. М.: Юрайт, 2015. 295 с.
6. Хасянова Д.З. Академическое письмо: история развития и современное состояние. – Москва, Исследования молодых учёных, 2020.

I.YUSUPOV TINI «ESKI FONTAN ERTEGI» POEMASIDA TEŊEWLERDIN QOLLANILIV OZGESHELIKLERI

Elmira Jumamuratova

Nokis olimpiya ham paralimpiya sport turlerine tayarlaw oray

Qaraqalpaq tili ham adbiyati pani oqitwshisi

Telefon: 97 358 28 06

elimra2020elmiranukus@gmail.com

ANNOTACIYA: Bul maqalada qaraqalpaq xalqini kornekli shayiri I.Yusupov tini «Eski fontan ertegi» poemasında qollanilgan teŊewler ham olardi tili ozgeshelikleri haqqında sóz etildi. Oni jeke stiline tan teŊewler misallar jardeminde analizge tartildi.

TAYANISH SÓZLER: til bilimi, kórkemlew qurallari, teŊew, etalon, stil.

Qaraqalpaq xalqini kornekli shayiri I.Yusupov shıǵarmaları adbiyattanıw ilimi kózqarasınan túrli aspektlerde izertlendi. Biraq shayir dóretpelerini tili, stillik ozgesheligin úyreniw qaraqalpaq til iliminiń áhmiyetli máselelerinen biri. Óytkeni, shayir shıǵarmalarında qaraqalpaq tiliniń bay sózlik qatlamı, tildiń kórkemlew qurallari, hátteki awızeki sóylew tiliniń elementleri sheberlik penen paydalanilgan. Eger olar til bilimi kózqarasınan úyrenilse, shayir dóretpelerin ele de tereńirek túsiniwge jol ashıp beredi.

Qálegen jazıwshı yaqi shayirdiń shıǵarmalarında jumsalǵan kórkemlew quralların úyreniw úlken teoriyalıq ham ámeliy áhmiyetke iye. Til ilimindegi sońǵı waqıtlardaǵı izertlewlerde kórkemlew quralların, ulıwma tili birliklerdi úyreniwdiń jańasha baǵdarları payda bolmaqta. Sebebi olarda hár bir mentalitetiń ózine tan dúnyatanıwı, obraz jaratıw uqıplılıǵı, oylaw ham pikirlew dárejesi sáwlelenedi. Sonlıqtan olardı jańasha baǵdarda úyreniw kórkem shıǵarma mazmunın ele de tereńirek túsiniwge jardem beredi.

I.Yusupov tini qaysı dóretpesin alıp qarasaq ta onda naqıl-maqallar, frazeologizmler, sonday-aq teŊewler, metaforalar, metonimiyalar, epitetler, t.b. kórkemlew qurallari sheberlik penen qollanilgan. Oni «Eski fontan ertegi» poemasında basqa kórkemlew qurallarına salıstırǵanda teŊewler jiwi qollanilgan. Sebebi, «teŊew – biliwdiń universal qurallarınan biri. Dúnyadaǵı qálegen predmetti, qubılıstı birin-birine teŊew arqalı bilip oıramız» [4.5]. TeŊewlerde belgili bir xalqtıń milliy dúnyatanımı óz kórinisin tabadı. «Eski fontan ertegi» poemasında jumsalǵan teŊewler shayirdiń obrazlı oylawınıń ónimi bolıw menen birge qaraqalpaq xalqini milliy mentalıq ozgesheliklerin de ózinde sáwlelendiren.

Shıǵarmada «qustay» teŊewi jiwi ushırasadı:

Altın qápestegi torıqqan *qustay*,

Bir kún qanat serpip jazılıp ushpay («Eski fontan ertegi», 182-bet).

Qara kóz qaralay óship qarayǵan,

Qápestegi *qustay* órisi tarayǵan («Eski fontan ertegi», 185-bet).

Qos qanatın qaqqa *qustay* bul jerde,

Turǵansańdı, o Dilara qaraǵım («Eski fontan ertegi», 188-bet).

Tilde «qustay» teŊewi birneshe mánilerde jumsaladı. Olar unamlı ham unamsız ottenoklarǵa iye bolıp keledi. Bul teŊew geyde *háreketleniw, jeńil, múláyım, jaǵımlı, ruwxıy jaqtan ózin jeńil seziw* mánilerinde jumsalsa, geyde onı aldına «duzaq» yaqi «qápes» komponentiniń dizbeklesiwi arqalı *pitirlaw, ilajsızlıqtan ózin hár jaqqa urıw, júregi patirlaw, pitirlaw (kúshli emociya nátiyjesindegi ruwxıy jaǵday)* mánisinde jumsaladı [3.304]. Joqarıdaǵı misallarda bolsa unamsız ottenok kóbirek. Yaǵnıy, bas qaharman Dilaranıń saraydaǵı ayanıshlı ómiri, tutqınlıq azabı, tuwılıp ósken elin saǵınıw sezimlerin usı teŊew arqalı jetkerip bergen.

TeŊew súwretlew obyektin, predmet yaqi hádiyseni ayqınraq sáwlelendiriwge xızmet etedi [2.10]. Poemada tábiyat qubılısları teŊew ushın etalon sıpatında tańlangan birneshe qatarlardı ushıratıw múmkin. Misalı,

Aq *bulttayın* qalıp qoyǵan úzilip,

Aq kóksine marjan sádep dizilip («Eski fontan ertegi», 188-bet).

Bulttay qaplap qońsılar mákanın («Eski fontan ertegi», 183-bet).

«Bulttay» teŊewi poemada hár qıylı mánilerdi bildiriw ushın jumsalǵan. Bult aq ham qara reńde bolatuǵınlıǵı belgili. «Bulttay» teŊewi tilde *tınıqlıq, aq, páklik, bálentlik, sonday-aq japırılıw, qaplaw, bastırıp keliw, tezlik penen bastırıp keliw* sıyaqlı mánilerde de jumsaladı [3.49]. Xalqımızdıń dúnyatanımında aq reń jaqsılıqtıń, qara reń jamanlıqtıń tımsalı esaplanadı. Bul túsiniw

«bulttay» teñewi arqalı sheberlik penen jetkerip berilgen. Dáslepki qatarlarda bas qaharmannıń tuwılǵan eliniń bultlarǵa ushlasqan bálent tawların saǵınıw sezimlerin bildiriw ushın jumsalǵan bolsa, keyingi qatarlarda jawız xan Gereydiń unamsız xarakterin, basıp alıwshılıq háreketlerin súwretlew maqsetinde tańlap alınǵan. Bunday súwretlewlerde kóbinese «bulttay» teñewiniń aldına «qara» komponenti qosıladı. Biraq, shayırdıń sheberligi sonda, «qara» komponentin qollanbastan-aq ayılajaq oydı jetkerip bere alǵan..

Poemada qollanılǵan teñewlerge názer awdarsaq, olarda shayırdıń kórkemlew qurallarınan paydalanıwda jeke stiline tán ózgeshelikler bar ekenligin bayqaymız. Yaǵnıy, kúndelikli turmısta jiyi paydalanılatuǵın teñewlerdiń basqa da mánileriniń bar ekenligin kóremiz. Mısalı, «jılanday» teñewi *shaǵıw*, *záhár shashıw*, *suwıq*, *tolqınlı háreket*, *órmelew*, *súyretiliw* sıyaqlı mánilerinen basqa *buralıw*, *bilǵańlaw*, *qıyır-shıyır jolǵa túsiw*, *sonday jolda háreketleniw*, *qıyır-shıyır*, *tolqınlangan hárekette bolıw* [3.94] mánilerinde de jumsaladı. Mısalı,

Suw *jılanday* jıńıshke soqpaq iyrińlep,
Tóbesine zorǵa shıqtım giyrińlep («Eski fontan ertegi», 187-bet).

Tas artınan órt sharpıǵan *jılanday*,
Bir dónbekship ketti xannıń gewdesi («Eski fontan ertegi», 184-bet).

Keltirilgen misallarda kórinip turǵanıday, tilde bul teñew tek ǵana adamnıń xarakterin yaqı is-háreketin bildiriw ushın ǵana emes, ayırım predmetlerdiń sırtqı kórinisin, adamnıń hal-jáǵdayın bildiriw ushın da jumsaladı. Bul da shayırdıń sóz saplawdaǵı ózine tán stili.

Shıǵarmada jumsalǵan kórkemlew quralların analizlep qarasaq, onda shayırdıń basqa dóretiwsilerden ajralıp turatuǵın ózgesheliklerin ańlaymız. Bul nárese teñewlerde, ásirese teñew ushın etalon sıpatında tańlangan sózlerde kórinedi. Mısalı,

Gá *shayırday* dizgen báyit gáwharın,
Gá ashıqtay misli saǵınǵan yarın.
Geyde sheber *sazendedey* súysinip,
Shertkender saz emes júrektiń tarın.
Geyde almas iyne, zer sabaq uslap,
Sheber qızday keste tikken naǵıslap.
Geyde *súwretshidey* ishqi kitabın
Gúl menen bezewshi, maqbaldan tıslap.
Tas kitapqa jazǵan óz jılnamasın

Shejireshi qusap gá iyip basın («Eski fontan ertegi», 191-bet).

Joqarıdaǵı qatarlarda tutası menen poemadaǵı usta jigitiń kásiplik sheberligi, tutqınlıqtaǵı ómiri, is-háreketleri, qullası, qaharman obrazı teñewler járdeminde jasalǵan. Shayır tárepinen etalon sıpatında *sheber qız*, *sazende*, *shayır*, *súwretshi*, *shejireshi* sıyaqlı kásipler tańlap alınǵan. Bizge belgili adamnıń sırtqı kórinisin yaqı xarakterin kórsetiw ushın qaraqalpaq tilinde kóbinese haywan yaqı jániwarlar teñew ushın etalon sıpatında tańlap alınadı. Al joqarıdaǵı qatarlarda bolsa shayır tárepinen kásip atları tańlangan. Bul orında da shayır stiline tán ózgeshelik kórinedi.

Poemada bulardan tısqarı «shegirtkedey», «qasqırday», «dúbeleydey», «mumday», «aǵashtay», «ármanday», «gúldey», «sabınday», «kúldey», «shatırday», «qarashanday», «saxamaday», «quzǵınday» sıyaqlı birneshe teñewler jumsalǵan.

Qullası, shayırdıń «Eski fontan ertegi» shıǵarmasında jumsalǵan teñewlerdi úyreniw arqalı tómendegi juwmaqqa keldik:

1. Kópshilik teñewlerdiń mánisi kontekstte málim bolıp, «qustay», «bulttay» teñewlerinde unamsız ottenok basım.
2. Poemada teñew ushın kúndelikli turmısta jiyi qollanılatuǵın sózlerden tısqarı, kásip atamaları da etalon bolǵan.
3. Unamsız mánidegi «jılanday» teñewi ayırım orınlarda pútkilley jańa mánide jumsalǵan.

Ádebiyatlar

1. Dosimbetova A. Ádebiyatta kórkemlew quralları. Nókis, Qaraqalpaqstan. 2017. –B. 64.
2. Махмудов Н., Худойберганава Д. Ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли луғати. Тошкент, Маънавият. 2013. –Б. 320.
3. Нажимов П. Қарақалпақ тилинде теңеўлер. Нөкис, Қарақалпақстан. 2014. –Б. 80.
4. Юсупов И. Таңламалы шығармалары. III. Нөкис, Билим. 2018. –Б. 352.

THEME: USING COMMUNICATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH

Sharipova F. M.

Teacher of Tashkent State Pedagogical
University named after Nizami, Uzbekistan, Tashkent.

Mirkhamidova Aziza Alisherovna

The third year student of the Faculty of Foreign
Language and Literature, Tashkent State
Pedagogical University named after Nizami,
Uzbekistan, Tashkent.

E-mail: azizamiryakubova@gmail.com

Abstract. *This article is devoted to the problems of methods of teaching English. Some advantages of the communicative methodology of language teaching are considered. Active forms of learning, in particular role-playing games, are analyzed. Examples of some games that are used in language courses are given. It contains a range of role—playing game orientations - didactic, developing and socializing.*

Keywords: *Communicative methodology, role-playing, intercultural interaction, multicultural world.*

The first chapter of this article defines the methodology of teaching English. The methods are separated into conventional and unconventional methods, and their most common tactics and goals are discussed.

The second chapter provides a basic characteristics of methods in learning English. The actuality of this research include in the differentiation of classical and communicative methods. This issue is relevant due to the fact that in the modern world of methods of teaching and learning English and their number is constantly growing. Therefore, a person who wants to learn a language needs to choose a methodology or a course.

The third chapter is dedicated to the methods used for teaching English to the foreign students, and the use of role-playing games to improve the methods of teaching. The purpose of this article is to review and attempt to classify various methods of teaching English, to determine their principles and methods of their effective application in practice.

CHAPTER ONE

Communicative methods of teaching English

In the world of methodology of teaching English, there is a constant debate on which method of learning English is better. Proponents of the classical methodology say that this traditional way of learning a language is more preferable. After all, it involves practicing all four basic language skills: speaking, listening, reading and writing. The vocabulary is also expanding and pronunciation is improving. Proponents of the communicative methodology point out the shortcomings of this technique. Firstly, with a comprehensive study of the language, there is no time for purely conversational practice, and secondly, teachers as a rule are not native speakers. Therefore, if a person's goal is to learn to communicate, then in this case the communicative technique suits him more.

There are a large number of methods of teaching English. Their use depends on the age of the students, on the final goal, on the level of the teacher. The most frequently used – **communicative approach** - appeared in the 70s of the twentieth century in the UK and almost immediately became the most effective alternative to the classical approach. The methodology has replaced the audio lingual and translation approaches and involves a change of priorities from grammar proficiency and vocabulary expansion to confident communication in the language being studied in all possible life situations.

Other elements of language learning: reading, writing, listening are also given time. For example, after listening to audio recordings, students discuss what they have heard. Written assignments can be in the form of an interview recorded during the dialogue or an essay, which then needs to be conveyed in your own words.

All skills are trained in a bundle – according to the rules, they cannot be taught in isolation. The communication method simulates what is happening in real life and is needed so that a person can

use maximum knowledge here and now.

The teacher should follow the conversation, correct pronunciation, explain grammatical constructions and help model life events. Its main goal is to achieve a continuous, meaningful, passionate dialogue.

CHAPTER TWO

A formation of communicative competence and the main purpose of learning a foreign language

The actuality of this research include in the differentiation of classical and communicative methods. This issue is relevant due to the fact that in the modern world of methods of teaching and learning English and their number is constantly growing. Therefore, a person who wants to learn a language needs to choose a methodology or a course. The analysis of research and scientific publications shows that the problem of teaching methods attracts the attention of many well-known scientists and practical teachers.

In the modern world, everything is changing fast. Methods of learning English are also changing. More and more education centers use video materials, multimedia, role-playing games in their work. It is believed that learning a language will be effective only if a person enjoys the process itself, and does not motivate himself only by the fact that learning a language is a necessity. The main purpose of learning English is not only the formation and development of the communicative culture of people learning the language, but also their training in practical mastery of the English language.

The role of the teacher is also changing. Now the English teacher is increasingly acting as a partner and consultant. Also no longer focuses on the study of outdated topics, topics are determined by the reality of the events that their participants experience.

The development of the lesson plan is carried out together with participants during the lesson, but not in advance. If the participants of the lesson are not interested in learning materials, as well as studying texts devoted to the events, and a modern teacher will not force in this. The most important is the participation of students, the development of their potential, the search for opportunities to correct mistakes. The approach to the methods of teaching English has changed a lot. Previously, priority was given to classical or as it is otherwise called fundamental methods of teaching English. The tasks used in this technique are quite monotonous — reading the text, translation and exercises on the text. When studying topics, only one function of the language is implemented — informative. The classical approach is based on the understanding of language as a real and full—fledged means of communication, which means that all language components - oral and written speech, listening, etc. It is necessary to develop students systematically and harmoniously. Such an integrated approach is aimed at developing students' ability to understand and create speech, compare two language systems and learn grammatical rules. A teacher using modern methods of teaching English should try to help his students show their individuality, develop independence of thought. [1; p.98]

Modern methods of learning English also offer a creative approach to learning: poetry, proverbs, films and sports broadcast. Also can turn on the tape recorder and listen to the song, and then try to make out the words of the song and translate them. This task is interesting, it does not let students get bored, especially when there are a lot of tasks and they are changing fast. So, there are a lot of tools for the formation of students' communicative competence. After all, the formation of communicative competence is the main goal of learning a foreign language, the rest — educational, educative, developmental - are realized in the process of fulfilling this main goal. The communicative approach includes the formation of communication skills and abilities for intercultural interaction. The communicative technique is very popular and is aimed at the practice of communication. However, there are certain disadvantages here — often a person's vocabulary is very limited, which leads to monotonous vocabulary and the use of stereotypes phrases. There are also grammatical mistakes. But in order to avoid all these disadvantages, a person must constantly work and have the desire to improve English language.

CHAPTER THREE

Using role-playing games in the methodology of teaching English

The teacher's goal is also to form the student as a subject of educational activity, which means that the teacher must teach him the ability and skills to plan and organize his activities, work with literature, systematize information, analyze material, etc. The fulfillment of this task is

associated with the use of active forms of learning in the educational process. They give students the opportunity to learn by gaining experience in practical activities. A special place among the active teaching methods is occupied by didactic games — role-playing, imitation, management, etc.

Role-playing games are widely used in modern methods of learning English. [2; p.3] Here a lot depends not only on the imagination of the teacher, but also on the imagination of the students. It is possible to play any situation: a meeting of old friends, a dialogue with a person with whom you have a business relationship, etc. Role-playing games help you learn to think in English, with the help of role-playing games, the student ceases to be ashamed of his mistakes and vocabulary and acquires inner freedom. After all, the game is an interesting activity. [3; p.8] All participants are equal, even the weakest are not shy due to a sense of equality. If the participant of the role-playing game does not know a word, he always has the opportunity to replace it with any other. Also, with the help of a role-playing game, its participants learn to instantly come up with synonyms or rearrange sentences in a very short time, depending on how the conversation develops. The participants of the game can change their images — be pleasant or uncompromising, hospitable, in a good mood or gloomy, i.e. take any images to their taste and build their conversation about it.

The essence of the technique is to maximize the student's immersion in the speech process, achieved with the help of minimal use of the student's native language. The main purpose of this technique is to teach the student to speak English fluently, and then to think in it. A distinctive feature of the communicative methodology is that students do not have to perform mechanical, monotonous training exercises. Instead, they pay more attention to working with a partner, do tasks whose purpose is to search for mistakes or comparisons, where not only memory is connected, but also logic. And of course, one of the most popular types of exercises is a role-playing game. When communicating during classes, sometimes students have a need to turn to the dictionary to find the necessary word or some new synonym for the word they already know. It is the whole complex of techniques that helps to create an English-speaking environment in which students should function: read, communicate, participate in role-playing games, express your opinion, draw conclusions. These courses are focused not only on developing students' language skills, but also on developing students' creativity and general outlook.

The language is very closely related to the cultural characteristics of the country, so the course program certainly includes a country-specific aspect. Students themselves are interested in learning as much as possible about the country in which they are located and the language of which they are studying. Teachers consider it necessary to give a person the opportunity to easily navigate the multicultural world and this is easily done with the help of such a powerful connecting factor as English. The methods have a number of differences. Most of them are developed on the basis of integration of traditional and modern teaching methods. A multi-level approach and differentiation by groups allows for the development of an individual. All this allows a person to learn how to think about the task on their own and express their opinion. It also affects the student's outlook, his system of values and self-identification. The basis of the methodology is an individual approach to the student.

The goal of all methods is the development of four linguistic skills — reading, writing, speaking and listening. At the same time, much attention is paid to the use of audio, video and interactive techniques, where the main place is occupied by language technologies. And also contribute to the formation of skills necessary for a person in modern life. Teaching is conducted on the basis of authentic material, and much attention is also paid to stylistics. Teachers are trying to teach live situational speech based on examples from the life of some characters or the history of the country.

However, the teacher is not the dominant figure of the lesson, he only manages educational activities, giving students the opportunity to express their opinions themselves. Thus, the teacher forms and activates the skills and abilities of creative and cognitive activity in his students. After all, using a communicative technique in the process of communicating with students, the teacher himself is in a state of professional development. Thus, it can be concluded that the use of communicative methods in teaching English to foreign students at intensive language courses has its advantages over traditional methods due to active forms of learning, one of which is role-playing. Students studying using this method can creatively use their knowledge, quickly and effectively learn English and acquire language practice.

REFERENCES:

- a) Gez, N. I. History of foreign methods of teaching foreign languages / N. I. Gez, — M.: Publishing Center "Academy", 2008. — 256 p. — p. 180-194.
- b) Lucantoni, Peter. Teaching and assessing skills in English as a second language / Cambridge University Press, 2002. — 82 p.
- c) Passov E. I. Communicative foreign language education: preparing for the dialogue of cultures: A manual for teachers of institutions providing general secondary education / E. I. Passov; Mn.: Lexis, 2003. — 184 p.
- d) Richards, J. C. and Rodgers, T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2001—171 p.
- e) Мельник И. М. Топоров А. О. Использование игровых методов в психологической практике: Учебное пособие. — Харьков: ХГУ, 1992. — 6с.
- f) Стронин М. Ф. Обучающие игры на уроке английского языка / М. Ф. Стронин — М.: Просвещение, 1984 — 370 с.

ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДАГИ ШАХС ИЖТИМОЙ-КАСБИЙ НОМИНАЦИЯСИ КОМПОНЕНТЛИ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРНИНГ ЛОКАЛ БЎЁҚДОРЛИГИ

Хамидов Бехзод Ахадович.

Андижон давлат чет тиллари институти, эркин тадқиқотчи.

Телефон: +998 90 259 35 45

bekham21091980@gmail.com

Аннотация. Мақолада шахс ижтимоий-касбий номинацияси компонентли фразеологик бирликлар маъноси тарих, география, инсонларнинг турмуш тарзи, яъни, халқ маданиятини кўрсатувчи, кенг маънодаги сўз, миллий - маданий компонент сифатида таҳлилга тортилади.

Калит сўзлар: фразеологик образлилик, фразеологик заҳира, аккумулятив, локал бўёқдорлик, миллий-маданий семантика, реалия, маданий-тарихий фон, фразеологик заҳира.

Фразеология, лингвистларнинг ҳамжихат фикрларига кўра, тилнинг ўзига хос ва миллийликка - асосланган соҳаси ҳисобланади. ФБнинг ўзига хослиги кўп ҳолларда унинг тасвирийлигида (образлигида) "сақланиб қолувчи" экстралингвистик омиллар билан асосланади. (В. М. Мокиенко ва бошқалар). Фразеологик заҳира - бу нафақат тил, балки ҳар бир халқнинг маданий - тарихий бойлигидир” [5,174]. ФБ орқали тадқиқотчилар халқ – тил эгалари ҳақида маълумотлар олиши мумкин. Фразеологик бирликнигина билиш камлик қилади, унинг ортида нима борлигини билиш, уни мамлакат маданияти, халқ тарихи билан боғлаган ҳолда кўриб чиқиш керак. Тилнинг ижтимоийлиги унинг жамғариш (аккумулятив) вазифасида намоён бўлади. ФБнинг жамғариш вазифаси шундан иборатки, уларда аجدодлар томонидан тўпланган ва авлодлар томонидан мустаҳкамланган халқнинг жамоа тажрибалари, жамият ҳаётий фаолиятининг моддий шароитлари, унинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий таркиби, ахлоқ-одоб ва эстетик қоидалари мужассамланади [1,169-175]. Бу вазифа ФБнинг тарих ва маданият билан алоқаси асосида ётади. Айнан шу вазифа семантикада намоён бўлади. Маданият элементларини ўрганиш зарурияти олимлар, масалан, А. А. Потебня [7,56] ва хориж олимлари Ю. Найда[3], Д. Гамперц [4] ва бошқаларнинг ишларида ҳам таъкидлаб ўтилади. ФБ маъноларининг ўзига хослиги кенг кўламдаги умумлашув, чуқур маълумотга эгалик, кўп ҳолларда миллий-маданий семантика билан таърифланувчи коннотативлик, фразеологик тимсолнинг ўзига хослигидан иборат. Р.Ладо ва Ч. Фриз фикрига кўра, тилнинг лексемалар, идиомалар, мақоллар каби бирликлари шундай маъно компонентига эгаки, у фақат шу тил маданиятига хизмат қилувчи тил эгаларигагина тушунарли. Ҳақиқатан, ФБ сўз каби, тил эгаларини, бир томондан ибора таркибининг мантикий маъносини белгилашга, бошқа томондан эса ушбу иборанинг қўлланилиш чегаралари, унинг стилистикаси, маълум бир ҳаётий вазиятлар билан алоқаси, халқ маданияти ва тарихий ҳодисаларни асословчи маълумотларнинг аниқ тўпламини англашга чақиради. Бу маълумотлар тўпламини Е. М. Верацагин ва В. Г. Костомаров ФБнинг маданий-тарихий асоси (фони) сифатида таърифлайди [2,112]. ФБ маъноси тарих, география, турмуш тарзи, яъни, халқ маданиятини кўрсатувчи, кенг маънодаги сўз, миллий - маданий компонент ҳисобланади [8,11]. ШИКН компонентли ФБларнинг миллий хусусиятларини ўрганиш давомида “локал бўёқдорлик” атамасидан фойдаланамиз. Локал бўёқдорликни англаш маданий-тарихий асос тушунчасига ва миллий-маданий компонентга асосланади. Яъни, урғу унинг экстралингвистик асосланганлиги томон силжийди, кўриб чиқиладиган ФБнинг локал бўёқдорлиги халқнинг моддий ҳолати, географияси, мамлакатлар ва уларнинг тарихи, маданияти, турмуш тарзини акс эттириши воситаси сифатида талкин этилади. Локал бўёқдорликни тадқиқ этишда ўрганиладиган ФБ семантикаси бир бурчак остида - ФБнинг борлиқ ҳақиқатга мансублиги кўрсаткичи сифатида кўриб чиқилади, урғу эса ички формага, фразеологик образга кўчади [6,152]. Фразеологик образлилик чуқур хосланган ва ижтимоий асослангандир.

Тадқиқ этиладиган ФБларни лингвокультурологик мослашиш категорияси контекстида кўриб чиқишга интилиш локал бўёқдорлик муаммосига мурожаатни талаб этади. Локал бўёқдорликнинг ФБ учун жоизлиги, уларнинг маънолари табиати сўзловчи билимининг асоси, инсоннинг амалий тажрибаси, ушбу тилда сўзловчининг маданий-тарихий

анъаналари билан чамбарчас боғланганлиги билан изоҳланади. ФБ ҳақидаги тил эгаларининг бирламчи аниқ маълумотлари таркибига унинг топонимлар, историзмлар, эквивалентсиз лексик бирликлар, шунингдек ФБ асосида ётган тарихий омиллар, миллий анъаналар, урф-одатлар, ФБнинг адабий манбалари ва бошқалар, бир сўз билан айтганда, ФБ билан боғлиқ бўлган ва уларнинг семантикаси ва тасвирийлигининг миллий ўзига хослигини асословчи барча экстралингвистик маълумотлар каби таркибий компонентлари маъноси киради. Экстралингвистик планда тадқиқ этилаётган ФБнинг социоллингвистик муқобилларини ойдинлаштириш, улар семантикаси ва тасвирийлигида миллий ўзига хосликларни ажратиш имконини беради. Локал бўёқдорликка эга бўлган ФБга куйидагилар мисол бўлади: *“to catch the Speaker’s eye” - (парламентда) сўзлаш рухсатини олмоқ*. Тил эгаари учун у Вестминистр ҳақидаги, унинг анъаналари ҳақидаги бирламчи маълумотни жонлантиради: *Қўйи Палата Спикерининг кундалик иш юритишида Австралия томонидан совға этилган клеслода ўтириб, раислик қилаётган Спикер. “The old lady from Threadneedle Street”* ФБи - инглиз банкининг лақаби бўёқдорликни белгиловчи бирламчи маълумотни нафақат инглиз банки жойлашган Треднидл кўчаси ҳақида билувчи тил ташувчилари билими, балки, унинг фаолияти, мамлакат иқтисодий ҳаётидаги ўрни ҳақидаги билимлар ҳам ташкил қилали. Ўзбек тилида *“ҳайвонлар шоҳи”-шер*. ШИКН ёрқин миллий-маданий компонентга эга. Бир тилдаги ШИКНни бошқа бир тилдагиси билан лексик жиҳатдан ўзаро ўлчаб бўлмаслиги уларнинг семантик жиҳатдан ягоналигини белгилайди. ФБда бундай компонентнинг мавжудлиги, унинг семантик жиҳатдан такрорланмас эканлигини, фақат бир мамлакат учунгина хос бўлиш эҳтимолини оширади. Инглиз ва ўзбек тилларининг чуқур таркибий фарқлари, уларнинг территориал (худудий) тафовути семантикада, компонент таркибида, ШИКН компонентли ФБнинг таркибий тузилишида ўз аксини топади. Тадқиқ этилаётган ФБ семантикасининг миллий ўзига хослиги сабаби уларнинг ижтимоий бўёқдорлиги бўлиб, бу бўёқдорлик инсонни турли-туман муносабатларида, меҳнат ва ижтимоий фаолиятида, аниқ ўлкашунослик фонида (асосида) ифодалашдан иборат. Локал бўёқдорлик борасида айнан инсонга, унинг турмуш тарзи ва у иштирок этадиган жамоа муносабатларига тегишли бўлган ФБ кенг қизиқиш касб этади. Шундай қилиб, тадқиқ этилаётган ФБ хусусиятларининг таркибий семантик жиҳатларининг ўзи ушбу тил бирликларини ўрганаётиб, биз уларнинг миллий - маданий компонентларини ҳисобга олишимиз шартлигидан гувоҳлик беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Верещагин Е.М., Костамаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова.-М. Русский язык, 1980, с.169 - 175.
2. Верещагин Е.М., Костамаров В.Г., Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. -2-ое изд., перераб. и доп. –М. 1976, с.112 .
3. E. Nida. Toward a science of translating. Leiden, 1964. /
4. John J. Gumperz. Types of linguistic communities. In «Readings in the Sociology of Language», J. A. Fishman (ed.), The Hague — Paris, 1968.
5. Мокиенко В.М. В глубь поговорки. Рассказы о происхождении крылатых слов и образных выражений.-М. Просвещение.-1975, с.174.
6. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. М., 1987, 14;
7. Потребня А.А. Из записок по русской грамматике: В 2-ух т. –М., 1958. /
8. Курбонова Г.С. Француз ва ўзбек тилларида ономастик компонентли фразеологизмларнинг миллий-лисоний хусусиятлари. Филол. фанл. бўйича фалс. докт. афтореф., Тошкент, 2019, с 11.

О‘ЗБЕК TILIGA MAMLAKATIMIZ SIYOSATINING E‘TIBORI

Do’squlova Qizlarxon Xolmat qizi

Namangan viloyati Pop tumani

2-sonli maktab o‘zbek tili va adabiyoti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tiliga mamlakatimizda berilayotgan e‘tibor, uning qonun va farmonlar bilan mustahkamlab qo‘yilishi, ularning amaldagi ijrosi, o‘zbek tilini rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan ishlar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, davlat tili, vatan, tarix, qaror, farmon, modda, til, davlat. Inson Vatan tushunchasini ilk bor ona tilida anglaydi, qalbiga tinchlik va xotirjamlik bag‘ishlovchi allani ana shu tilda eshitadi. Shuning uchun bo‘lsa kerak, til, millat, Vatan tushunchalari doimo yonma-yon. Aslida ham til millatning madaniyati va ma’naviyati, qadim tarixi hamda o‘sha millatga xos urf-odatlar majmuini yaqqol ifodalaydi.

Til – millatning eng birinchi belgisi. Uning ravnaqi shu xalq ravnaqi bilan chambarchas bog‘liq. Til, avvalo, milliy mustaqillik shahodatnomasi. Bosh qomusimizda ham davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo‘yildi. Shu tariqa o‘zbek tili qonun yo‘li bilan himoya qilinadigan muqaddas timsollardan biriga aylandi. Davlat tili haqidagi qonunning qabul qilinishi esa tilimizning jamiyatdagi mavqeini yanada yuksaltirdi.

Xalqimizning muqaddas qadriyatlaridan biri bo‘lgan ona tilimiz o‘zining qonuniy maqomi va himoyasiga ega bo‘ldi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham Davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo‘yildi. Prezident Sh.Mirziyoyev ham OAV dagi chiqishlarida va qabul qilingan farmonlarida, o‘zbek tilini yanada rivojlantirish, barcha sohalarida o‘zbek tilidan to‘laqonli foydalanish, lotin yozuviga asoslangan alifboni takomillashtirish va boshqa millat vakillarining til o‘rganishi uchun sharoitlar yaratishning muhimligini ta’kidlab o‘tmoqda.

Til to‘g‘risidagi qonun Konstitutsiya bilan mustahkamlanganidan keyin ona tilining mavqei yanada mustahkamlanib, rivojlanishi uchun qator Qonun va qarorlar qabul qilindi. Prezidentimizning 2019-yil 21-oktabrdagi «O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi farmoni qabul qilindi. Farmonga asosan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi apparatining tarkibiy bo‘linmasi hisoblangan “Davlat tilini rivojlantirish departamenti” tashkil qilindi. Bundan ko‘zlangan maqsad Davlat tilini rivojlantirish, davlat tilining amal qilishi bilan bog‘liq muammolarni aniqlash va bartaraf etish bo‘yicha takliflar tayyorlash, o‘zbek tilining yozma matni me‘yor va qoidalarini ishlab chiqishdan iborat.

O‘zbek tilining xalqimiz ijtimoiy hayotida va xalqaro miqyosdagi obro‘-e‘tiborini tubdan oshirish, unib-o‘sib kelayotgan yoshlarimizni vatanparvarlik, milliy an‘ana va qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash, mamlakatimizda davlat tilini to‘laqonli joriy etishni ta‘minlash, O‘zbekistondagi millat va elatlarning tillarini saqlash va rivojlantirish, davlat tili sifatida o‘zbek tilini o‘rganish uchun shart-sharoitlar yaratish, o‘zbek tili va til siyosatini rivojlantirishning strategik maqsadlari, ustuvor yo‘nalish va vazifalarini hamda istiqboldagi bosqichlarini belgilash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020-yil 20-oktyabr kuni “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni imzolandi.

Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 4-fevralda “Rahbar kadrlar va mas‘ul lavozimlarga tayinlanadigan shaxslarning davlat tilini bilish darajasini aniqlash va ularga davlat tilini bilish bo‘yicha daraja sertifikatini berish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi qarori tasdiqlandi. Qaror bilan 2021-yil 1-apreldan boshlab o‘zbek tili va adabiyoti bo‘yicha bilimni baholashning milliy test tizimi asosida rahbar kadrlarning davlat tilida rasmiy ish yuritish hamda mas‘ul lavozimlarga tayinlanadigan shaxslar uchun davlat tilini bilish darajasini aniqlash va sertifikat berish tizimi joriy etildi. Bu test tizimi davlat tilida ish yuritish sohasining yuksak rivojiga xizmat qilishi kutilmoqda.

“O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi farmonida davlat tilini rivojlantirish borasidagi normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash, davlat tilini rivojlantirish bo‘yicha dastur va «Yo‘l xaritalari»ni ishlab chiqish, «O‘zbek tili bayrami kuni»ni nishonlash bo‘yicha ishlarni muvofiqlashtirish, ilmiy asoslangan yangi so‘z va atamalarni muomalaga kiritish kabi bir qancha vazifalarni amalga

oshirish belgilandi. Bu hujjat yurtimizda tilimiz rivoji, uni saqlash va rivojlantirish yo‘lida amalga oshirilayotgan ishlarni yangi bosqichga olib chiqdi.

Ma’lumotlarga ko‘ra, dunyoda 50 milliondan ziyod aholi o‘zbek tilida so‘zlashadi. Bu ona tilimizning dunyodagi yirik tillardan biri ekanidan dalolat.

Davlat tili to‘g‘risidagi qonunning 1-moddasiga ko‘ra, O‘zbekistonda davlat tili o‘zbek tilidir. Shu bilan birga, O‘zbekistonda yashovchi turli millat va elatlar o‘z ona tilini qo‘llashlarini kafolatlash maqsadida Qonun o‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi mamlakatdagi boshqa xalqlarning o‘z ona tilini qo‘llash huquqiga monelik qilmasligini ham bayon etgan. Qonunga ko‘ra, turmushda, shaxslararo va millatlararo muomalada fuqarolar o‘z xohishlariga ko‘ra istalgan tilda muloqot qilishlari mumkin. Demak, kundalik hayotda O‘zbekiston hududida yashovchi har bir shaxs o‘zi istagan tilda gapirishga haqqi bor. Masalan, kishilar o‘zaro muloqotda rus yoki tojik tilidan foydalanganlari uchun ularni hech kim kamsitishi mumkin emas. **Davlat tili to‘g‘risidagi qonun**ning 14-moddasiga ko‘ra, O‘zbekiston hududida yashovchi shaxslar davlat tashkilotlari va muassasalariga ariza va shikoyatlarini davlat tilida yoki boshqa tillarda topshirishlari mumkin. Demak, davlat organiga yozilgan ariza yoki shikoyatni faqat davlat tilida yozilmagani uchungina qabul qilmaslik mumkin emas. Qonunning 9-moddasiga ko‘ra, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarida ish davlat tilida yuritiladi deb ko‘rsatib o‘tilgan.

Mahalliy hokimiyat va boshqaruv organlarining hujjatlari ham davlat tilida qabul qilinib, davlat tilida e‘lon qilinishi kerak. O‘zbek tilida qabul qilingan qonunlarning, davlat va mahalliy hokimiyat va boshqaruvi organlari hujjatlarining tarjimalari boshqa tillarda ham e‘lon qilinishi mumkin. Ushbu qoida O‘zbekiston hududida yashovchi, ammo davlat tilini bilmaydigan yoki yaxshi bilmaydigan fuqarolar manfaatlarini himoya qilish maqsadida qabul qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining OAV va Xalqaro minbarlardagi nutqlari.
3. lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.

WAYS TO LEARN ENGLISH FAST

Rahmonova Nodira Abduvoyid qizi

Mo‘minova Matluba Muhammadjon qizi

English language teachers of secondary school № 8,
Kosonsoy district, Namangan region

Annotation: Learning English is the demand of today. This article discusses easy methods of learning English and learning to speak English.

Key words: methods, language international language of business, pronunciation, Speech shadowing, lesson, direction.

English is without a doubt the universal language. This is not a question of linguistic imperialism, but rather the reality of living in a modern, globalized world. Not only is English the international language of business, diplomacy, and tourism, but it can also open your mind to an entirely new perspective on the world. There are many methods and directions in learning English. There are many innovations and techniques to improve English speaking. It is advisable to listen to more audio and video lessons in English to speak. English in our opinion, it is expedient if the study of English is carried out in the following directions

Learn New Words Every Day. Gleaning new words day in, day out is a good way to widen your vocabulary. Commit to a suitable target: it can be three daily words or it can be ten daily words. Even if you only have time to learn one new word per day, it is still worth trying. By learning one word every day, after one year you will have learned 365 new English words.

Write the number down to remind yourself frequently. If you have a learning partner, share it with her so that she can check on your progress. Some good resources for words are the news, songs and TV shows, depending on your daily habits. If you love listening to music, pay attention to the lyrics and take note of the words you do not know. Songs often contain a lot of useful vocabulary, phrases and expressions, therefore, they are great for learning English.

Improve your pronunciation. You might know a lot of words, but if you fail to say them correctly, you will not be understood. That seems like a waste of the time spent on remembering words, right? When using online dictionaries such as Macmillan and Merriam-Webster, make use of the little speaker symbol to check the pronunciation of any word that you are not sure about. There are English pronunciation tutorials on YouTube or podcasts like English Pronunciation Pod or American English Pronunciation to teach you the many aspects of American English pronunciation.

When you are ready for something more challenging, try out tongue twisters. Some examples are available here. Personally, I love the Fork handles sketch from the show “The Two Ronnies.” It might not be a typical example of everyday conversation, but it shows you the richness of spoken English. Besides, you will have a good laugh.

Speech shadowing. In a nutshell, this technique is about imitation. You listen to how a native speaker says something and try to copy it.

Pick your favorite video with subtitles. Make sure that it is something you enjoy watching because you will...

Listen to it many times. Listen to the video once and read the subtitles to get a good grasp of the general content and flow. While you are playing it again, complete the next step.

Imitate the narrator sentence by sentence. Play. Listen. Pause. Speak. Record (optional). Copy the speech pattern as best as you can. If you choose to record your practice, you can compare yours and the original. Or else, just listen to your own sound and be critical of the difference or similarity. Repeat this step until the end of the video.

Self-talk. Talk to yourself in English loudly. It can be anything from a suggestion like, “*Shall we go get a glass of water?*” or a reminder, “*I need to do a load of laundry today.*”

Alternatively, pick up a book and read a couple of pages out loud. This exercise might slow down your reading, but it will speed up your speaking skills.

You can also record yourself, listen to the recording and watch out for any wrong pronunciations. If it is possible, ask for feedback from a native speaker.

Think in English. If you already think in English, it takes less time to produce or respond in

everyday conversations. No translation needed! A good way to start rethinking is to keep a diary where you express your daily thoughts in English. It does not have to be perfect, it is more about getting out thoughts in English with less and less effort.

Retell a story in English. Take the challenge a step further by retelling a story. You retrace other people's line of thoughts in your own words. I would start with a familiar story from your culture. Your translation needs to convey not only the meaning of words but all rhetorical and cultural nuances. Alternatively, you can choose different words to retell a simple story in English. Start from the basics, reading something like a fairy tale or a fable. Either way will be beneficial to your English communication skills.

In my opinion, a variety of English-related curricula can be used to learn English. “Effortless” is a similar program that allows learners to speak English quickly and easily. And each new learners should use this program.

References

1. Kuylieva F. Ways to speak english quickly. T.,2020.
2. <https://reallifeglobal.com/world-citizen>
3. <https://www.fluentu.com/blog/english/how-to-improve-english-speaking-skills/>

FUNCTIONAL STYLES OF MODERN ENGLISH.

Rizaeva Mahina Dilshod qizi

Third-year student at
Tashkent State Pedagogical
University named after Nizami.

Annotation: *Functional Style is a system of interrelated language means serving a definite aim in communication. It is the coordination of the language means and stylistic devices which shapes the distinctive features of each style and not the language means or stylistic devices themselves.*

Each style, however, can be recognized by one or more leading features which are especially conspicuous. For instance the use of special terminology is a lexical characteristic of the style of scientific prose, and one by which it can easily be recognized.

A style of language can be defined as a system of coordinated, interrelated and inter-coordinated language means intended to full-fill a specific function of communication and aiming at a defined effect. Style of language is a historical category.

Linguistics, which gradually covered all areas of language functioning with its attention, also turned to expressive linguistic means in the broad sense of the word, to those phenomena of language that go beyond phonetics, lexicology and grammar and are determined by various conditions and purposes of use in speech. All these numerous and diverse phenomena are covered by the concept of style.

The palette of functional styles in modern English is extremely variegated and diverse, since the very concept of functional style is directly related to the concept of linguistic variability. Distinctive features and features of styles depend on social purposes, on combinations of language functions that prevail in the sphere of communication, in addition, the features of styles depend on the purpose of communication, for example, it can be

a message of information, an expression of emotions, or an incentive to action.

Functional style is a kind of literary language,

performing a certain function in communication [Solganik 2001: 169].

According to M. P. Brandes, the style has five functions (there is no consensus among scientists about the number of functions inherent in the language), therefore, he distinguishes five functional styles: official-business, scientific-technical, newspaper-journalistic,

literary and artistic, everyday life [Brandes 2001:15].

According to I.V. Arnold, functional styles are subsystems of a language, each of which has its own specific features in vocabulary and phraseology, in syntactic constructions, and sometimes in phonetics [Arnold 1990:247]. As the linguist notes, the most common division of functional styles is their division into two groups of styles: bookish and conversational. The first of them corresponds to a premeditated speech of communication with a wide range of people, and the second corresponds to an unprepared speech of everyday communication. Varieties of these two styles are four more sub-styles: poetry style, scientific style, newspaper style, conversational style. I.V. Arnold does not single out such an important style-forming area as official business correspondence, official documents, etc. All types of documents have a lot in common, and they cannot be attributed either to the newspaper style, nor to colloquial speech, nor, moreover, to poetry. [Arnold 1990: 149]

Another classification was proposed by V.V. Vinogradov. Based on the allocation of such functions of language as communication, communication and impact, he suggested that the function of communication is realized in everyday style, the function of communication - in everyday business, official documentary and scientific, the function of influence — in artistic and journalistic styles [Vinogradov 1963: 252].

I. R. Galperin identifies five functional styles: artistic style; journalistic style; newspaper style; style of official documents, or official style; style of scientific prose, or scientific style. The linguist believes that speech styles stand out as certain systems in the literary language primarily in connection with the purpose of the message. Each speech style has a more or less precise purpose, which determines its functioning and its linguistic features. So, for the newspaper style, the main goal is information, advertising; the purpose of the journalistic style is persuasion, a call to action,

an assessment of the facts of reality; the purpose of the business style is to establish conditions, restrictions and forms of further cooperation between two or more people; the purpose of the scientific prose style is to prove certain propositions, hypotheses, argumentation, etc. [Galperin 1958: 343].

Another linguist, G. Ya. Solganik, as well as I. R. Galperin, taking into account the functions of language, distinguishes the following functional styles: colloquial, scientific, official-business, newspaper-journalistic, artistic [Solganik 2001:169].

Thus, the functional styles of modern English are very diverse. And the classification of styles is carried out by different researchers in very different ways. As in Russian, the styles of speech in English differ not only in expressive means and techniques, but also in general specifics.

LIST OF SCIENTIFIC LITERATURE USED

- 1)Arnold, I. V. Stylistics of the modern English language. - M.: Enlightenment, 1990. — p. 169
- 2)Brandes, M. P., Provotorov, V. I. Pre-translation analysis of the text Publishing House: NVI-THESAURUS, 2001. — pp. 15-16
- 3)Vinogradov, V. V. Plot and style, M., 1963. — p. 252
- 4)Galperin, I. R. Essays on the stylistics of the English language - Moscow: Publishing House of Literature in Foreign Languages, 1958. — p. 343
- 5)Solganik, G. Ya. Stylistics of the text. — M.: Enlightenment, 2001. — P. 169

ИККИ ТИЛЛИ ИЛК ЎҚУВ ЛУҒАТЛАРНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ

Наширова Шахноза Буриевна,

Қарши давлат университети катта ўқитувчиси

Ўқув луғатлари бугунги кунда лексикографиянинг энг тез тараққий этиб бораётган жанри ҳисобланиб, ҳозирги ҳолатига келгунча қуйидаги босқичларни босиб ўтган: а) маъноси тушунарсиз бўлган сўзларнинг турли идеографик белгиларга асосланган рўйхатларига асосланган глосс, глоссарийлар; б) муайян алифбо тартибига асосланган сўзларнинг қисқача шарҳларига асосланган вокабулярий, азбуковниклар; в) луғат таркибига киритилган тушунирилиши қийин ёки нотаниш сўз ва ибораларни тез ва осон тушунтириш методикасига асосланган грамматик машқ ва топшириқлар илова қилинган луғат дарсликлар, луғат-грамматикалар.

Айни пайтда ўқув луғатлари қуйидаги уч муҳим белгиси билан характерланади: методик йўналгани, яъни ўқув мақсадида тузилгани, фойдаланувчисининг аниқлиги, таълимнинг муайян бўғинида таҳсил олувчилар учун мўлжаллангани; луғат сўзлиги муайян ўқув-методик талабга жавоб бериши – фойдаланувчи мансуб босқич давлат талаблари, таълим стандартлари ва ўқув дастур, дарсликларига асосланиши; нутқий фаолиятнинг барча кўринишларини қамраб олиши ва коммуникатив компетентликни оширишга мўлжаллангани билан фарқланади.

Ўқув лексикографиясига доир илмий манбаларда мазкур тоифага мансуб луғатларга хос асосий вазифалар сифатида ўқув (таълимий), маълумот бериш, тил ўргатиш, тиллар ва маданиятлараро алоқани мустаҳкамлаш, тизимлаштириш, ахборот бериш, меъёрлаштириш, тил лексик қатлами ва грамматик қурилишини илмий текшириш ва талқин этиш кабилар санаб ўтилади. Ушбу вазифалардан келиб чиқиб, ўқув луғати, аввало, икки гуруҳга бўлинади:

- 1) тил эгалари учун тузилган ўқув луғатлар;
- 2) хорижликлар учун тузилган икки ёки кўп тилли ўқув луғатлар.

Тил эгалари учун тузилган ўқув луғатлар, асосан, бир тилли бўлиб, тилнинг бой лексик-семантик имкониятлари, илмий – фонетик, лексик, орфографик, орфоэпик, морфологик, синтактик меъёрларини ўргатиш учун хизмат қилади. Шунга кўра тўғри ёзув, тўғри талаффуз луғатлари, синонимлар, антонимлар, омонимлар, паронимлар луғати, грамматик луғатлар, сўзлар бирикувчанлиги ўқув луғатлари фарқланади. Таржима луғатларининг бугунги авлоди икки ёки бир неча тилли бўлиши мумкин. Икки тилли ёки кўп тилли луғатлар таржима луғатларининг кўриниши, баъзан икки тилли луғат, кўп тилли луғат, таржима луғати синоним сифатида ҳам ишлатилади. Уларнинг терминологик маъносида ҳам бу акс этган: ИККИ ТИЛЛИ ЛУҒАТ. Бир тилнинг луғавий бирликлари бошқа тилга таржима қилиб бериладиган луғат. Мас, русча-ўзбекча луғат, ўзбекча-русча луғат. Қ. Таржима луғати. Қиёс. Бир тилли луғат [1].

ТАРЖИМА ЛУҒАТИ. Бир тилнинг (таржима қилинаётган тилнинг) луғавий бирлигига бошқа тилнинг маъно жиҳатдан эквиваленти бериладиган, ўзга тилнинг луғавий бирлиги таржима этиладиган луғат. Бундай луғатлар икки тилли ёки кўп тилли бўлиши мумкин: *русча-ўзбекча луғат*, *инглизча-русча-ўзбекча луғат* ва б [1]. Ўзбек ўқув луғатчилигида икки тилли луғат энг кўп тарқалган луғат тури бўлиб, айни пайтда инглиз, рус, араб, форс, немис, француз тиллари негизида яратилган бир қанча икки тилли луғатларни санаб ўтиш мумкин. Бошқа луғат турларидан фарқланиб муайян тил бўйича икки тилли луғатларнинг кўплаб яратилиши луғат яратилган даврнинг ижтимоий-сиёсий, маданий, иқтисодий эҳтиёжларига боғлиқ бўлади. Аниқроғи, XI-XIII асрлар оралиғида яратилган Маҳмуд Кошғарийнинг илк туркий икки тилли туркча-арабча изоҳли луғати – “Девону луғотит турк” (XI аср), Маҳмуд Замахшарийнинг тўрт тилли – арабча-форсча-ўзбекча-мўғулча луғати – “Мукаддимат ул-адаб” (XII аср), туркча-арабча, мўғулча-форсча ва арабча-мўғулча сўзликлардан тузилган “Китоби-мажму-таржумони турки ва ажами ва муғали”, туркча-арабча грамматик луғат “Китоб ат-тухфа аз-закияту фи-л-луғат-ат-туркия” каби луғатларнинг юзага келиши араб халифалигининг расмий тили араб тилини, ўрта асрларда яратилган Толе Имони Ҳиравийнинг чиғатойча-форсча “Бадое ул-луғат” (XV аср), чиғатойча-туркча изоҳли луғат “Абушқа” (XVI аср), Муҳаммад Ёқуб Чингйининг ўзбекча-форсча “Келурнома” луғати (XVII аср), Муҳаммад Ризо Ҳоксорнинг арабча-форсча, ўзбекча изоҳли “Мунтахаб ул-луғот”

луғати (XVIII аср), Мирзо Махдийхоннинг чиғатойча-форсча “Санглоҳ” луғати (XVIII аср), Сулаймон Бухорийнинг чиғатойча-туркча “Луғати чиғатой ва турки усмоний” (XIX аср) каби кўп тилли луғатлар форс-тожик тилини ўргатиш ва бошқа тил эгаларининг туркий тилни ўрганишга бўлган эҳтиёжини қондириш зарурати билан юзага келган эди. XIX аср охириларидан рус тили, кейинчалик немис, француз тили, XX асрнинг иккинчи яримларидан инглиз тилини ўрганиш зарурати шу тиллар негизида яратилган икки тилли луғатчилик тараққиётига замин ҳозирлаган. Б.Баҳриддинова ўзбек ўқув луғатчилиги тараққиётининг асосий босқичларини ажратар экан, ҳар бир босқичга мансуб ўқув луғатларини қуйидагича гуруҳлайди:

1. X-XIV асрлар. Араб лексикографияси анъаналари асосида яратилган ва ўз даврида туркий тилли аҳолининг араб тили, арабларнинг туркий тилни ўрганиши учун хизмат қилган арабча-туркча, туркча-арабча икки тилли луғат-грамматикалар;

2. XV-XVII асрлар. Ўзбек ва форс-тожик тилларида ёзилган бадий, илмий-маърифий асарлар, хусусан, Алишер Навоий асарлари бўйича яратилган форсча-туркча, туркча-форсча икки тилли луғат-грамматикалар;

3. XIX-XX асрлар. Собиқ шўро даврида яратилган русча-ўзбекча, ўзбекча-русча икки тилли ва адабий тил меъёрларини ўргатиш мақсадида яратилган ўқув луғатлар;

4. XXI аср бошларидан ҳозиргача бўлган давр. Истиклол йилларида яратилган янги авлод ўқув луғатлари [2]. Эътибор қилинса, ҳар тўрт даврга (истиклол даври нисбатан луғат турларининг кўпайгани билан характерланади) мансуб луғатларнинг ҳаммаси икки тилли ўқув луғатлар ҳисобланиб, турли даврларда турли мафкураларнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий эҳтиёжларини қондириш учун хизмат қилган.

Ўтган асрда рус тилини ўрганиш зарурати нафақат ўзбек тили, балки собиқ шўро давлати тасарруфидаги барча миллий тилларда рус тили негизидаги кўплаб икки тилли ўқув луғатларининг тузилишига сабаб бўлди. Бу даврда фойдаланувчининг ёши, таълимнинг қайси босқичида эканига кўра русча-ўзбекча луғатларнинг *катта*, *ўртача*, *кичик* каби турлари фарқланган. **Катта** русча-ўзбекча луғат академик луғат ҳам юритилиб, унга 1950-1956 йилларда чоп этилган олти жилдли “Русча-ўзбекча луғат” мисол қилиб келтириш мумкин. Луғат 72 минг сўзликни ўз ичига олган. Луғатнинг олтинчи жилди илова типда бўлиб, унда рус тилининг қисқача грамматикаси берилган. Луғатда ўша даврда муомалада бўлган фаол ва нофаол русча сўзлар, барқарор бирикмалар қамраб олинган ва изоҳланган. **Ўртача** русча-ўзбекча луғатларнинг яратилишига жамиятда луғатларга эҳтиёж туғдирадиган турли соҳалар ривожини билан боғлиқ бўлган. Унинг илк намуналари сифатида А.Зоҳирийнинг “Русча-ўзбекча мукамал луғат” (1927)и, С.Раҳмонкуловнинг икки жилдли “Русча-ўзбекча луғати” (1927-28), С.Раҳматий ва А.Қодирийнинг “Русча-ўзбекча сўзлик” (1934)и ва бошқаларни кўрсатиш мумкин. **Кичик** русча-ўзбекча луғат ўртача ва катта луғатлардан бироз олдинроқ – Чор Россиясининг Ўрта Осиёга юриши бошланган даврларда тузилган. Ушбу луғатлар соф ўқув характерида бўлиб, уларнинг номланиши ҳам бунга ишора қилиб турган. Масалан, А.Старчевскийнинг 1878 йилда нашр этилган “Рус кишисининг Ўрта Осиёдаги йўлдоши” (“Спутник русского человека в Средней Азии”), В.П.Наливкин ва Н.Наливкинанинг 1884 йилда нашрдан чиққан “Русча-сартча ва сартча-русча луғат”и (“Русско-сартовский и сартовско-русский словарь”) ва бошқ.

Адабиётлар:

1. Ҳожиёв А.П. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. – Б. 43. – 159 б.

2. Баҳриддинова Б.М. Ўзбекистонда ўқув луғатчилиги: лингвистик асослари, тарихи ва истиқболлари: Филол.фан... доктори (DSc) дисс. – Самарқанд. 2020., –252 б.; – Б.12

ПУНКТУАЦИЯДА УМУМИЙ ВА ХУСУСИЙ МЕЪЁРЛАР

Тўраева Дилбар Мейлиевна,

Қарши давлат университети катта ўқитувчиси
dilbarturayeva270@gmail.com

Бу ўзбек тилшунослигида айна пайтда сунъий интеллект тили деб тан олинган, дунё тиллари ичида истеъмол доираси кенг бўлган тиллар пунктуацион тизими ва ўзбек пунктуациясини боғловчи умумий жиҳатлар, шунингдек, уларнинг мустақил тараққиёти билан боғлиқ назарий ва амалий жиҳатларини ўзбек ёзуви ва пунктуацияга тарихан туташ бўлган рус, инглиз пунктуацияси билан умумий, биргаликдаги тараққиёти ҳамда миллий-этник тараққиёти билан боғлиқ хусусий жиҳатларини қиёсий ўрганиш заруратини юзага келтирди. Тиниш белгиларининг *умумий меъёрлари* деганда қандай меъёрлар назарда тутилади? Пунктуациянинг миллий тараққиёти нималарда акс этади? Миллий пунктуацион меъёрларга асосланган матнлар таржимаси жараёнида қандай муаммоларга дуч келинади?

Бошқа тилларда бўлгани каби ўзбек тилшунослигида ҳам меъёршунослик мактаби мавжуд бўлиб, унда тилнинг лексик, фразеологик, имловий, услубий ва бошқа меъёрлари атрофлича тадқиқ этилган. Хусусан, Э.Бегматов ва А.Маматовлар “Адабий норма назарияси” китобида лисоний норманинг жаҳон тилшунослиги – чех (Прага тилшунослик мактаби), инглиз, рус, немис тилшуносликлари ва туркийшуносликда ўрганилишига диққат қаратар экан, умумий ва хусусий меъёрларга ҳам тўхталади. Умумий меъёр деганда барча тилларга, ҳеч бўлмаганда қардош тилларга тегишли меъёрлар, хусусий меъёрлар деганда муайян тилга тегишли меъёрлар, яъни умуман тиллар ва миллий тил доирасида амал қиладиган қонуниятлар назарда тутилади [1; 75-78]. А.Маматовнинг “Ҳозирги замон ўзбек адабий тилида лексик ва фразеологик норма муаммолари” деб номланган монографиясида ҳам умумий ва хусусий меъёрларга шу нуқтаи назардан ёндашилади [2]. Таниқли меъёршунос С.А.Каримов эса умумий ва хусусий меъёрга тил ва нутқ дихотомияси нуқтаи назаридан қарайди. У умумий тилшунослик қарашлари нуқтаи назаридан тиллардаги маълум қоидаларгина бир-бирига мос келиши, тил элементларининг барча тиллар учун умумий бўлган кўринишлари ҳақида фақат қардош тиллар доирасидагина гап бўлиши мумкинлиги, шунинг учун умумий меъёр тушунчасини бир тил доирасида изоҳлаш мақсадга мувофиқлиги, ўзбек тили меъёрларини туркий тиллар меъёрларига нисбатан олиб қараб, уни хусусий дейиш шартли эканини таъкидлайди: “Умумий меъёр тил воситалари ва имкониятлари тизимида маълум тилда сўзлашувчи омма учун тушунарли бўлган, жамоа кўникмасига асос бўлган воситалар йиғиндиси” [3], “Хусусий меъёр умумий меъёрнинг нутқ типлари ва шаклларидаги ҳамда тилнинг шаклларидаги конкрет кўриниши”. Албатта, С.Каримов бу ўринда, асосан, лексик ва фразеологик меъёрларни назарда тутди. Гап пунктуацион меъёрлар ҳақида кетар экан, масалага Э.Бегматов ва А.Маматовлар нуқтаи назаридан ёндашиш талаб этилади. Маълумки, илк тиниш белгиларининг пайдо бўлишига, асосан, нутқнинг зарурий бўлаклари – қисмларини ажратиш эҳтиёжи сабаб бўлган ва асосий вазифаси ҳам шундан иборат бўлган. Шунинг учун ишнинг аввалги бобида кўриб ўтилганидек, тиниш белгилари тарихининг илк даври *ажратиш босқичи* деб номланган. Кейинги босқичларда гарчи тиниш белгилари функционал жиҳатдан анча тараққий этган – оғзаки нутққа хос бўлган синтактик-семантик, стилистик характердаги хусусиятлар ва маъно нозикликларини ёзма нутққа тўлиғича акс эттиришнинг муҳим воситасига айланган бўлса-да, ҳануз назарий пунктуация уларнинг вазифасига кўра икки гуруҳини ажратади: 1) ажратиш вазифасини бажарувчи тиниш белгилари; 2) алаш вазифасини бажарувчи белгилар.

Замонавий пунктуация тиниш белгиларини қўллашнинг **умумий меъёрлари сифатида пунктуация тараққиётининг айнан ана шу илк босқичларида амалда бўлган ва аксарият ёзувлар учун ҳануз амал қилиб келаётган қоида-қонуниятларни** тан олади. Ушбу қоидалар барқарор, турғун бўлиб, деярли ўзгармайди. Замонавий инглиз тилидаги тиниш белгилари тизимининг назарий ва амалий жиҳатларини тадқиқ қилган Л.У.Арапиева ҳар қандай тилнинг пунктуациясини ўрганишда тиниш белгиларининг икки асосий функциясига диққат қаратиш лозимлигини таъкидлайди: 1) ёзувда синтактик муносабатларни акс эттириш билан боғлиқ аввалдан маълум бўлган умумий ўхшаш (адекват), барқарор ва аниқ функциялари; 2) ёзма нутқнинг муайян кўринишларида учрайдиган, аммо ҳали кенг

ўрганилмаган, фақат шу тилга мансуб бўлган индивидуал (оқказионал) функциялари.

Ушбу таснифда тиниш белгиларининг “аввалдан маълум бўлган умумий ўхшаш (адекват), барқарор ва аниқ функциялари” – бу биз назарда тутатган **жаҳоннинг аксарият ёзувлари учун амал қиладиган умумий меъёрларга**, “фақат шу тилга мансуб бўлган услубий функциялари” эса тиниш белгилари тараққиётининг муайян тил, ёзув билан боғлиқ **миллий тараққиёти – хусусий қўлланишларига** алоқадор. Л.У.Арапиева ҳам тиниш белгиларининг бу икки жиҳати пунктуациянинг умумий илмий асослари ва миллий тараққиёти билан боғлиқ хусусий илмий меъёрларига алоқадорлигига урғу беради ва ўз фикрларига Л.В.Шчербанинг таснифида тиниш белгиларини функционал хослигига кўра “французча”, “немисча” каби турларга ажратилишини асос қилиб келтиради. Бу билан у ёки бу тиниш белгиларининг миллий тараққиётида синтаксис ёки семантикага нисбатан устунлик берилишига диққат қаратади.

Ўзбекпунктуациясиназарийасосларинингшаклланишидаҳам, амалдақўлланабошлашида ҳам рус пунктуацияси, кирилл ёзувининг таъсири катта бўлади. Аниқроғи, ҳозирги ўзбек пунктуацияси рус пунктуацияси негизида шаклланган. Қолаверса, кенг тарқалган тиллар учун танланган мезонлар шу тил негизида илмий меъёрларини шакллантирган бошқа тиллар учун ҳам бирдек амал қиладди. Масалан, ҳозирги пунктуацион тизимнинг аксарият тиниш белгилари, жумладан, сўроқ, ундов, қўштирноқ, кўп нуқта кабилар ўзбек тилига рус тили орқали ўзлашган. Шунингдек, рус пунктуацияси илмий-назарий жиҳатдан анча ишланган ва системалашган бўлганлиги учун ўзбек тилидаги пунктуация қоидаларининг айримлари ҳам рус пунктуацияси қоидаларига асосланиб тузилган. Бу тиниш белгиларининг ўзбек тилида пайдо бўлиш тарихи билан боғлиқ. Маълумки, XIX асрнинг охири чорагидан Чор Россиясининг Марказий Осиёга кириб келиши билан боғлиқ ҳолда матбаачилик тараққий эта бошлайди. “... дастлаб тиниш белгилари газета ва журналларда кам миқдорда қўлланган, уларнинг вазифаси ҳам конкрет бўлмаган; кейинчалик тиниш белгиларининг вақтли матбуотда қўлланиш доираси кенгайган ва ишлатилиши муайян системага кирган”. Бу даврда европа ёзувларига хос амалдаги тиниш белгилари тизимининг шаклланиш тарихини таҳлил қилишда ўша даврнинг асосий расмий нашри, ўзбек вақтли матбуотининг қалдирғочи 1870 йил 28 апрелдан 1917 йилнинг бошларига қадар – салкам ярим аср давомида мунтазам чоп этилган “Туркистон вилоятининг газети” манба бўлиб хизмат қиладди. Албатта, ўзбек матбуотида, аниқроғи, “Туркистон вилоятининг газети”да тиниш белгиларининг барчаси бир вақтда қўллана бошламаган. Заруратга кўра дастлаб тире (1871 йил, 20-сонидан бошлаб), кейин кўп нуқта (1872 йил 18-сондан), қавс (1873 йил 6-сон), нуқта дастлаб интервал – бўш жой кўринишида, кейинчалик, аниқроғи, 1875 йилдан безак белгиси – юлдузча кўринишидаги шаклларда, 1881 йилдан ҳозирги шаклида қўллана бошлаган. Қўштирноқ 1881 йилдан, сўроқ белгиси, ундов белгиси, вергул, икки нуқта ва нуқтали вергул 1901 йилдан газета саҳифаларида пайдо бўлган. Ўз-ўзидан, уларнинг қўлланилиши ҳам рус тили учун амалда бўлган меъёрларга асосланган. Зеро, Б.Баҳриддинова таъкидлаб ўтганидек, “қоидалаштиришда кўп ўринларда пунктуациянинг умумий меъёрлари (пунктуацион калка)дан келиб чиқилган”. Шу сабабдан ўзбек ва рус пунктуацион тизимида ғоявий-этниқ хусусиятларга қараганда умумий ўзига хосликлар устунлик қиладди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бегматов Э., Маматов А. Адабий норма назарияси (Адабий норманинг типлари). 2-қисм. – Тошкент: Наврўз, 1998. – 134 б. – Б. 75-78
2. Маматов А. Ҳозирги замон ўзбек адабий тилида лексик ва фразеологик норма муаммолари. – Тошкент: Фан, 1991.
3. Каримов С.А. Тил таълими ва меъёр. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2002. – 267 б. – Б.248
4. Назаров К. Тиниш белгилари ва ёзма нутқ. –Тошкент: Фан, 1974. –68 б. – Б.14.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ИННОВАЦИЯ, ФАН ВА ТАЪЛИМ 7-ҚИСМ

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович

Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович

Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.01.2023

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000